

М.В. Шевчук,
кандидат філологічних наук, в.о. доцента
(Житомирський педуніверситет)

ЕЛЕМЕНТИ ДІЛОВОГО СТИЛЮ ЯК ЗАСІБ КОМІЧНОГО У ТВОРЧОСТІ ОСТАПА ВИШНІ (ЖАНРОТВОРЧИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто стилістичні і жанротворчі функції елементів ділового стилю у художньому тексті (на матеріалі фейлетонів Остапа Вишні).

Павло Михайлович Губенко (Остап Вишня) близько століття залишається чи не найпопулярнішим українським письменником-сатириком. Творчо продовживши багаті традиції української сміхової культури, він збагатив національну літературну систему новими жанрами й жанровими різновидами, виробив неповторний індивідуальний стиль. Головні ознаки цього стилю – багатогранність, широкий діапазон використання мовних засобів, непередбачуваність у творенні мовної структури художнього тексту. Одним з аспектів індивідуального письма Остапа Вишні є функціональне використання ресурсів нехудожніх стилів мови, зокрема офіційно-ділового.

Наше дослідження присвячене вивченню стилістичних і жанротворчих функцій елементів ділового стилю у творчості Остапа Вишні, а насамперед у жанрах реп'яшка й фейлетону. У центрі нашої уваги проблема особливостей використання елементів нехудожнього стилю з естетичною метою як одного з засобів створення гумористичного й сатиричного образу.

Дослідження словесних засобів комічного – важливий напрямок сучасної філологічної науки. Це насамперед вивчення мовних явищ, які спричиняють сміх, і особливостей їх використання у творчості того чи іншого письменника. Щодо творчості Остапа Вишні, то й до сьогодні дослідники лише побіжно торкаються його мовної майстерності у створенні комічного. Чи не єдиним ґрунтовним дослідженням мовних прийомів письменника залишається лінгвостилістична праця Б.Г. Пришви "Засоби гумору в творах Остапа Вишні" (1977 р.). У ній автор розглядає ситуаційні, словесні і словесно-ситуаційні засоби гумору у творчості письменника-сатирика. Поза певною розробленістю проблеми практично не дослідженим залишається питання "переміщення слів і виразів одного стилю мови в інший" [1 : 22] як прийом творення комічного у фейлетонах Остапа Вишні.

Таким чином, основними завданнями нашого дослідження є вивчення особливостей використання елементів ділового стилю у художньому тексті, атрибуція і класифікація цих елементів, а також розгляд їх стилістичної функції у жанрі фейлетону і жанротворчої у жанрі реп'яшка.

Матеріалом дослідження нами обрано фейлетони, гуморески Остапа Вишні, створені ним у період з 1924 по 1926 роки, а також реп'яшки, написані у 1924-1925 роках.

Жанровий різновид фейлетону – реп'яшок – це яскравий приклад авторської жанрової модифікації, характерний для творчості Остапа Вишні. Уперше цей термін як визначення жанру з'явився у 1923 році. Реп'яшки – надзвичайно оперативні, лаконічні й дотепні виступи на теми внутрішнього та міжнародного життя. Усього письменник написав понад 300 реп'яшків. Матеріалом йому служили власні спостереження, сількорівські та робкорівські листи, телеграфні повідомлення, газетні матеріали [2 : 448]. Значна частина цих творів утратила естетичну вартість і актуальність, однак кращі з них і до сьогодні залишаються цікавими, особливо з погляду жанрово-стильових особливостей. Це приклад локального авторського жанру, який хоч і не набув загальнолітературної сфери функціонування, все ж залишається цінним теоретико-практичним фактом розвитку родово-жанрової системи української літератури.

Свої завдання як письменника-сатирика Остап Вишня сформулював у своєрідному маніфесті, що висів над його робочим столом: "Мої "друзі", будь вони трижди прокляті". Очолюють цей список бюрократи. Силу свого сатиричного таланту митець спрямував проти бюрократизму в усіх його проявах. Більшість реп'яшків, розглянутих нами, містять у собі елементи ділового стилю саме для висміювання громіздкості, недолугості, консервативності радянської бюрократичної системи.

Головним прийомом використання ресурсів ділового стилю є монтування в одному тексті стилістично різних уривків. Автор використовує писемні жанри ділового спілкування і обрамляє їх своєрідними дотепними коментарями. Для жанру реп'яшка характерно те, що Остап Вишня послуговується реально існуючими документами, бо головним своїм завданням бачить миттєвий відгук на ту чи іншу ситуацію.

Так, наприклад, у реп'яшку "Куркулю, муркулю, вгадай, жінко, що я говорю..." об'єктом критики стає постановою Народного комісаріату фінансів від 19.01.1924 року. При цьому автор зупиняється саме на стилістичній стороні цього документу, помітивши грубі помилки у використанні ділового стилю (перевантаження тексту іменниками, неправильна побудова речень, використання складних синтаксичних конструкцій, а також мовленнєві помилки, причиною яких є вплив російської мови). Остап Вишня зберігає в художньому тексті всі атрибути документу, включно з особливим розташуванням його частин. Обрамлення-коментар займає менше місця, письменник ніби підштовхує читача самому зробити висновки: "Я оце читав-читав, а тепер ще ви всі прочитайте... Як по правді сказати вам (на ухо тільки!), ні чорта я не второпав." [3 : 318].

Так само вибудовано структуру реп'яшка "Релігійний рух", який має характерний підзаголовок "Літера в літеру". Основу його становить зацитований повністю витяг зі звіту Барашівського райвиконкому. Коментар автора зовсім короткий, написаний у розмовному стилі.

Інколи Остап Вишня вдається до своєрідної стилістичної правки. Зацитувавши той чи інший документ, автор докладно зупиняється на мовних помилках і їх причинах, роблячи це у невимушеному розмовному тоні. Прикладом цього є реп'яшок "Самий "рик", у якому розглянуто стилістичні вади документів, пов'язані з впливом російської мови: "От іще графа:

Зріст, рик, день. Це значить: "возраст, год, день" [3 : 328].

Таким чином, поєднання різних стилів, зокрема нехудожніх і художніх, є однією з жанрових характеристик реп'яшка. Це дозволило автору гранично стисло і в той же час повно означити ту ситуацію, на яку спрямовано сатиру.

Іншим аспектом використання елементів ділового стилю у жанрі реп'яшка є його імітація з гумористичною метою. Остап Вишня запозичує характерні мовно-стилістичні ознаки ділового мовлення, щоб передати, скажімо, безглуздість, комічність того чи іншого негативного суспільного чи морального явища. Спостерігається стильова несумісність змісту і викладу, що й витворює гумористичний ефект. Так, у реп'яшку "Що повинен знати кожен член спілки", автор продовжує статут профспілки, в якому сказано, що член спілки "не повинен підчищати союзного стажу на першій сторінці членського квитка": "Члени профспілки не повинні:

- 1) красти хусток носових з кишень пасажирів у трамваї,
- 2) підпалювати будинки,
- 3) роздягати подорожніх..." [3 : 325].

Саме імітація офіційно-ділового стилю є основним способом використання Остапом Вишнею його елементів у жанрі фейлетону. Найчастіше автор імітує такий документ, як стислий протокол. У формі протоколу, як правило, робляться повчальні висновки чи висувається авторська пропозиція щодо усунення тих чи інших суспільних недоліків. Інколи, як, наприклад, у фейлетоні "Кримський місяць (І це лірика)" автор використовує форму протоколу для створення образу, близького до алогізму, скориставшись стилістичною і логічною несумісністю мовних компонентів художнього і нехудожнього стилів: "Заслухавши доповідь члена правління N про чергову роботу на селі і беручи під увагу всю складність і серйозність становища в зв'язку, з одного боку, з непом, а з другого боку – з необхідністю за всяку ціну зміцнити союз робітництва з селянами, ухвалили:

Дайте нам
за руб за двадцять
жінчину з огнем."

Бо на небі місяць кримський." [3 : 20].

Остап Вишня для створення комічного ефекту використовує також окремі мовні компоненти офіційно-ділового стилю, зокрема специфічну лексику, сталі вирази і кліше. Спрямовуючи сатиру проти бюрократичної тяганини, автор утрирує таку ознаку писемного ділового спілкування, як уживання усталених мовних зворотів, тобто певної стандартизації документу. Наприклад: "...Ну слухайте далі:

"Слухали:

Про культосвітню роботу.

Постановили:

Вжити рішучих заходів щодо поглиблення культосвітньої роботи на селі."

– Іч, як... "Вжити рішучих заходів щодо поглиблення"... Оті мені "рішучі заходи"... Хіба б не можна написати толком, що треба зробити, щоб оту саму, як пак її, справу налагодити?" (фейлетон "Отака мати...") [3 : 235].

Остап Вишня мав особливе чуття слова. "Глибока обізнаність з різними стилями мови, з її лексичними шарами і різновидами давала можливість письменникові майстерно використовувати скарбницю українського народного гумору, створювати надзвичайно ефективні засоби комічного" [4 : 114]. Одним з таких ефективних прийомів є використання елементів офіційно-ділового стилю у художньому тексті, коли різностильові мовні ресурси стають джерелом творення несумісності форми і змісту, а також контрасту, який лежить в основі комічного образу. В оригінальному авторському жанрі реп'яшка мовні компоненти ділового стилю виконують також жанротворчу функцію, оскільки за їх допомогою вибудовується своєрідна структура тексту (як головна атрибутивна ознака жанру). Пізнання мовно-стилістичних засобів творення комічного є важливим напрямком дослідження майстерності великого письменника-сатирика Остапа Вишні і повинно стати частиною ґрунтовнішого вивчення його творчої спадщини.

1. Земская Е.А. Речевые приемы комического в советской литературе // Исследования по языку советских писателей. – М.: Наука, 1959. – 454 с.
2. Вишня Остап. Твори у 5 томах. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1 (Усмішки, фейлетони, гуморески). – 456 с.
3. Вишня Остап. Твори у 5 томах. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 2 (Усмішки, фейлетони, гуморески). – 400 с.
4. Пришва Б.Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. – К.: Вища школа, 1977. – 118 с.

Матеріал надійшов до редакції 22.12.2003 р.

Шевчук М.В. Элементы делового стиля как средство комического в творчестве Остапа Вишни (жанротворческий аспект).

В статье рассмотрены стилистические и жанротворческие функции элементов делового стиля в художественном тексте (на материале feuilletons Остапа Вишни).

Shevchuk M.V. Elements of the Business Style as a Comical Means in Works by Ostap Vyshnya. (Genre-Creating Aspect).

The article highlights stylistic and genre-creating functions of the business style elements in the fiction and the poetry (based on feuilletons by Ostap Vyshnya).